

РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ НА ЛІКВІДАЦІЮ ГКЦ У 1946 Р.

Партика Марія,
здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
mariapartika37@gmail.com

Науковий керівник: **Баран Богдан,**
асистент кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Процес формування сучасної Української греко-католицької церкви мав свої безпредecedентні особливості саме на тлі подій початку та середини ХХ століття. На початку діяльності окупаційної влади простежуються певні поступки в освіті, культурі чим вони прагнули показово завоювати певну прихильність серед населення. Тривало це недовго. Одним із перших неприховано експансіоністських випадів уряду проти церкви стало положення про експропріацію церковних земель і скасування монастирів, прийняте в декларації та постановах Народними Зборами Західної України. Вони спробували обмежити роль традиційних церков як православної, так і греко-католицької у суспільному житті [9, с. 9].

Передсоборна активність членів Ініціативної групи (це о. Гавриїл Костельник, о. Михайло Мельник та о. Антоній Пелевецький) розпочалась з проведення зустрічей по деканатах – «соборчики», на яких греко-католицьких священиків мали переважно викладено думки та погляди переважної кількості кліриків: «Ставлення наше до акції о. Костельника є вповні негативне. Його акцію осуджуємо як шкідливу, суто нецерковну і як противну проголошенні Христом правді «І буде одно стадо й один пастир». Тому ясним є, що ми не можемо іти за голосом, який закликає до відступництва від віри» [11, с. 115]. Всі хто був не згідний з цим «возв’єднанням» чекали арешти, допити та репресії. До

Вже тоді ці події викликали реакцію з боку духовенства яке не погоджувалось з політикою нового уряду щодо ГКЦ. Під орудою о. Климентія Шептицького та о. Івана Котіва був складений лист протест заступникові РНК СРСР В'ячеславу Молотову. У ньому було викладено думки та погляди переважної кількості кліриків: «Ставлення наше до акції о. Костельника є вповні негативне. Його акцію осуджуємо як шкідливу, суто нецерковну і як противну проголошенні Христом правді «І буде одно стадо й один пастир». Тому ясним є, що ми не можемо іти за голосом, який закликає до відступництва від віри» [11, с. 115]. Всі хто був не згідний з цим «возв’єднанням» чекали арешти, допити та репресії. До

листопада 1945 р. було арештовано 104 особи тільки у Львівській області. Звинувачення могли бути абсурдними та вигаданими. До прикладу, монахиню Олену Вітер арештували вдруге через свідчення студентки Інни Даниленко (яку сестра Йосифа готувала до таїнства хрещення в греко-католицькій церкві). Вона заявляла, що сестра намагалась втягнути її в націоналістичне підпілля, давала завдання убити співробітників НКВД та вже відомого Ярослава Галана, котрий написав статтю «З хрестом чи з ножем» [6, с. 100].

В цей час почалась активна підготовка до проведення так званого «собору» в честь возз'єднання з православною церквою. Для цієї події були потрібні єпископи, адже попереднім уже присудили строк ув'язнення. У лютому 1946 р. в Києво-Печерській лаврі під наглядом радянської влади Антоній Пельвецький і Михайло Мельник – були таємно висвячені на єпископів Православної Церкви [1, с. 95]. Хоча собор скликався як греко-католицький, але дані єпископи були вже висвячені як православні. Свою роботу «псевдособор» розпочав зранку 8 березня 1946 року у храмі Св. Юра і присутніх було 219 священиків та 19 мирян, а точніше серед священнослужителів було 142 члени агентури [11, с. 144]. Під час зібрання суголосно було вирішено скасувати Берестейську унію і приєднати Греко-Католицьку Церкву до Російської Православної Церкви. Це означало що ГКЦ з 8–9 березня була вже поза законом, а ті хто відмовлявся підтримати нововведення підлягали «усуненню». Якщо говорити про кількість священиків які перейшли у православ'я то це 43%: 1111 греко-католицьких священиків, з них з Львівської єпархії – 532, Перемиської – 203, Станіславської – 277 [10, с. 105]. Якщо говорити про долю організаторів після «псевдособору», то з ними розправились досить жорстоко. Після відправи у Преображенському храмі Львова 20 вересня 1948 р. застрелили о. Гавриїла Костельника. Єпископи Мельник і Пельвецький померли за дивних обставин [1, с. 97].

Говорити про легітимність даного «собору» організованого агентами радянського союзу неможливо. Оголосивши греко-католицький собор його очолювали уже висвячені православні єпископи, які по канонам не мали на це права. Скликати собор має право Глава церкви і для цього потрібно мати дозвіл від Апостольського престолу. Ні першого, ні другого зроблено не було. Тільки з цього факту це зібрання не можна вважати собором греко-католицького духовенства. Це було насильницьке «приєднання», адже не можна возз'єднати те, що ніколи не було єдиним, цілісним. Органи НКВД мали чітко розроблений план цілеспрямованої й методичної спецоперації як саме влитись у середовище духовенства та вірян і кого саме потрібно усунути за «антарядянську діяльність». Усіх хто проявляв спротив режиму арештовували, піддавали репресіям та насилиству. Греко-католицька церква дотримувалась позиції неприйняття комуністичної доктрини, адже вона прямо заперечувала віру в Бога і

свободу віросповідання. Радянська влада почала вбачати в Церкві головного ворога і в їхньому розумінні національний духовний чинник, який виходив з національної церкви, не мав можливості на будь-яке легальне існування [5, с. 44]. Для Церкви та її вірних настав довгий період підпільної боротьби за свою віру, принципи та існування.

Результат Львівського псевдособору у вигляді ліквідації ГКЦ був сприйнятий населенням заходу України та світовою спільнотою як черговий акт насильства з боку сталінського режиму. Спочатку закордоном поширювались наративи, що у цьому задіяна лише російська православна церква, а радянська влада тут ні до чого. Але фальшива інтерпретація доволі швидко була витіснена правдивими фактами які активно поширювали через пресу українська діаспора.

Про це писали в провідних газетах Америки та Європи, як до прикладу опублікована заява кардинала Ежена Тіссерана у «Нью-Йорк Таймс» за 17 березня 1946 р.: «Львівського митрополита й майже всіх єпископів заслано в далеку Московщину. Церковний маєток розграбили, а священицтво запроторили в тюрми й робочі роти...Москва показала своє правдиве обличчя: указом схвалила «бажання народних мас» і підпорядкувала збунтованих українських католиків червоному патріархові в Москві» [4, с. 48]. Важливо зазначити яким чином вище греко-католицьке духовенство Львівської архиєпархії передавало цю інформацію за терени радянської держави. Виділяють п'ять шляхів, а саме: через неофіційних та офіційних представників Ватикану; через канали зв'язку Проводу ОУН; емігрантів; через польську єпархію та греко-католицьке духовенство у Польщі; духовенство Мукачівської та Пряшівської єпархії [3, с. 80]. Провід ГКЦ, мирянські об'єднання на заході вимагали від урядів своїх держав аби через домовленості радянська держава пом'якшила політику щодо переслідувань українських греко-католиків [11, с. 204].

Якщо говорити про реакцію Апостольської столиці то вона і надалі відзначалась різким засудженням комуністичної ідеології яка обмежувала права віросповідання та релігії. Папа Пій XII говорив, що «після поразки Німеччини комуністична тиранія претендує на те, щоб замінити собою нацистську « та назвав комуністів «фальшивими пророками, які безсороно та з допомогою насилия пропагують атеїстичні концепції, порушують права людини» [2, с.80]. Також у Римі перебував єпископ Іван Бучко, який виявив ініціативу до інформування Апостольського престолу про реальний стан справ в УРСР. Папа призначив єпископа Апостольським візитатором українців-католиків у Західній Європі [1, с. 106].

Очільником релігійного активу який не прийняв нового порядку став архимандрит монастирів Студитського Уставу о. Климентій Шептицький,

якому допомагали в цьому оо. Іван Котів та Йосиф Кладочний. У повідомленні за підписом керівника органів державної безпеки УРСР Сергія Савченка зазначається: «Климентій Шептицький, який переїхав із міста Львова в Унівський монастир, продовжує підтримувати зв'язки з противниками православ'я, які залишилися у Львові, та «сколочує» навколо себе реакційне духовенство з метою продовжити дальші дії, спрямовані на спротив щодо переходу на православ'я» [8, с. 593]. За це Климентія Шептицького було арештовано 5-го червня 1947 року під час молитви у своїй келії.

Цікавою особливістю стало те, що єдиною Православною церквою яка висловила свій протест проти цього злочину була Українська Автокефальна Православна Церква в еміграції. Зокрема, у Німеччині в м. Есслінг-на-Неккері пройшов собор єпископів УАПЦ під орудою митрополита Полікарпа, де пролунало окреме звернення до католицької церкви зі співчуттям з приводу репресивних методів по «возз'єднанню» греко-католиків до РПЦ [11, с. 205]. Через Атлантичний океан новини також потрапили до єпископів Сполучених Штатів Костянтина Богачевського та Амвросія Сенишина котрі відреагували заявюю з різким протестом проти ліквідації їхньої Церкви на теренах України. Вони стверджували: «Совіти покористовуються православною церквою й уживають терористичних способів, щоб примусити уніатських священників і вірних підкоритися Москві... 216 священників, залучених владою для його проведення, не могли представляти інтереси тридцячного кліру та чотирьох мільйонів вірних» [5, с. 22].

Висновки. Реакція світової спільноти на новоутворену «возз'єднану» церкву була різко негативною. В цей період партія підозрювала католицьку церкву та її духовенство у виконанні наказів Ватикану та загалом усіх західних держав. Будь які релігійні та культурні зв'язки із заходом були поза законом та мали бути негайно розірвані. Та все ж були збережені таємні шляхи через котрі вище греко-католицьке духовенство Львівської архиєпархії передавало інформацію за терени радянської держави. Через ці події понад 5 мільйонів українських греко-католиків номінально стали православними. Для Церкви та її вірних настав довгий період підпільної боротьби за свою віру, принципи та існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин. Вид. 2-ге, доп. Львів: Видавництво «Свічадо», 2018. 160 с.
2. Горбач С. І. Деякі аспекти відносин між Ватиканом і СРСР після Другої світової війни (1945–1953). *Український історичний журнал*. № 6. 1998. С. 68–76.
3. Гуркіна С. В. Українська Греко-Католицька Церква і Ватикан: спроби контактів у 1944–1949 рр. Серія: Історія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. Вип. 22. С. 73–90.
4. Державний архів Львівської області. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 439. Арк. 43–56.

5. Концур-Карабінович Н. М. Львівський собор 1946 року очима світової спільноти. Анал.-інфор. жур. «Схід». жовтень-листопад 2015 р. № 7 (139). С. 21–24.
6. Країна жіночого роду / уклад. Кіпіані В.Т. Харків: Вид-во «Віват», 2021. 300 с.
7. Макоїд В. Присягу не зламаю: духовенство Тернопільщини у борні з тоталітаризмом 1945–1950 рр. Тернопіль: Джура, 2023. 224 с.
8. Матковський І. Казимир граф Шептицький – отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студитів, Праведник народів світу, блаженний Католицької Церкви: монографія. Львів, 2019. 664 с.
9. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / ред. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; Ужгород, 2022. 392 с.
10. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2 / М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; Ужгород, 2022. 348 с.

Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / Б. Боцюрків; пер. з англ. Н. Кочан; за ред. О. Турія. Львів: Вид-во Укр. Католиц. Ун-ту, 2005. XVIII. 265 с.